

IKONICZNOŚĆ W TEKSTACH EPISTOLARNYCH
MICHAIŁA BUŁHAKOWA

ICONICITY IN THE EPISTOLARY NOVELS OF MIKHAIL BULGAKOV

BEATA RYCIELSKA

ABSTRACT. The article pertains, in broad terms, to the concept of imaging of an act in language proposed by Ronald W. Langacker within the framework of cognitive grammar. In the narrow sense, it depicts one of the parameters of imaging – diagrammatical quantitative iconicity. The iconicity was described by applying the theory of a network model. On the basis of letters written by Mikhail Bulgakov, it was possible to distinguish concepts which result from the quantity of the linguistic form creating an utterance and which appear in context. They supplement an open list of meanings of the quantitative iconicity category that have been previously defined by researchers.

Beata Rycielska, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin – Polska, rycielska@o2.pl

Zastosowanie założeń językoznawstwa kognitywnego, głównie teorii obrazowania Ronalda W. Langackera, do badania uzusu językowego ma w nauce bogatą tradycję. Od wielu lat wykorzystywane jest ono także do szczegółowych opisów przekładu¹ oraz analizy tekstów literackich. Ta koncepcja gramatyki pozwala określić funkcje poznawcze środków językowych wybranych przez nadawcę spośród znanych mu i dostępnych w języku w celu konstruowania zdarzenia. Polega ona na dogłębnej charakterystyce roli, jaką w konceptualizowanej scenie odgrywają poszczególne elementy jej podłoża pragmatycznego odzwierciedlone w języku, m.in. postawa obserwatora wobec zdarzenia, o którym on się wypowiada. Wartość tego podejścia opiera się w szczególności na jego zdolności do skrupulatnego wyjaśnienia struktur językowych użytych w obrazowaniu sceny.

Na podstawie tekstów epistolarnych, które zawiera *Dziennik Mistrza i Matgorzaty*² Michaiła i Jeleny Bułhakowów, staramy się pokazać, jak przejawia się w języku jeden z parametrów obrazowania zdarzeń – ikonicz-

¹ Zob. E. T a b a k o w s k a, *Myśl językoznawcza z myślą o przekładzie. Wybór prac*, red. P. de Bończa Bukowski i M. Heydel, Kraków 2015, s. 7.

² М. и Е. Б у л г а к о в ы, *Дневник Мастера и Маргариты*, состав., предисл., коммент. В. И. Лосев, Москва 2012.

ność, głównie zaś diagramatyczna ikonizacja ilościowa. W tym wypadku specyfika funkcjonowania znaku językowego tkwi w odzwierciedleniu sposobów konceptualizowania różnorodnych relacji międzyludzkich. Chodzi z jednej strony o emocjonalny, bezpośredni stosunek pisarza do bliskich i przyjaciół, z drugiej zaś o dystans twórcy do ówczesnej władzy.

W Rosji w 2003 roku, poza wcześniejszymi publikacjami, *Dziennik* ukazał się, według źródeł, w najbardziej wiarygodnej wersji. Odnaleziony został w roku 1926 po 60 latach od momentu konfiskaty przez służby OGPU³. Dzięki niemu można poznać wiele faktów z życia M. Bułhakowa, z historii rodziny, znajomych i przyjaciół oraz kraju. Obejmuje okres od 17 listopada 1921 roku do 13 marca, dnia śmierci pisarza w roku 1940. Pierwsza część *Dziennika* nosi znamienity tytuł *Pod butem* (Под нямом). Zawiera dzienniki i listy Bułhakowa do rodziny, przyjaciół, znajomych, władz teatrów, pojedyncze pisma do J. W. Stalina. Kończy się na 1933 roku. Na drugą część pt. *Powieść trzeba zakończyć...* (Роман нужно закончить...) składa się dziennik pisany ręką drugiej małżonki Bułhakowa, Jeleny, oraz listy pisarza do rodziny, przyjaciół, znajomych i in.

Zarówno w jednej, jak i w drugiej części *Dziennika* zwraca uwagę m.in. forma listów⁴, przede wszystkim sposoby powitań i pożegnań skierowanych do adresatów przesyłek. Elementy te wyróżniane są w typowej korespondencji. Zdaniem Tony Bexa i Virginii Evans każdy list powinien zawierać zwrot grzecznościowy pod adresem odbiorcy oraz formułkę pożegnalną wskazującą na nadawcę wraz z towarzyszącym jej ręcznym podpisem⁵.

W literaturze przedmiotu pierwszy rodzaj elementu listu określa się jako człon inicjalny ramy tekstowej, drugi – jako człon finalny. W wypadku członów inicjalnych chodzi o zwrot do adresata (nagłówek) oraz segment wstępny (formuła inicjująca). W artykule poświęconym listom Marii Kopnickiej do stryja Ignacego Wasiłowskiego Przemysław Wiatrowski odwołuje się do tekstu Anny Kałkowskiej, która pisze, że

Do typowych formuł rozpoczynających tekst epistolarny zalicza się konstrukcje zawierające podziękowanie za otrzymany list lub przeprosiny za przerwę w ko-

³ ОГПУ – Объединенное государственное политическое управление при Совете народных комиссаров СССР (1923–1934).

⁴ Tradycyjny list (nie elektroniczny) jest wiadomością nadawcy dla odbiorcy zapisaną na kartce papieru i wysyłaną w kopercie. Typowe cechy każdego listu (także elektronicznego) to jego użyteczność i pragmatyczność. Zob. m.in. S. S k w a r c z y Ń s k a, *Teoria listu*, Białystok 2006.

⁵ T. B e x, *Variety in Written English*, London–New York 1996, s. 156; V. E v a n s, *Successful Writing: Proficiency*, 1997, s. 82, za: T. S z c z y g ł o w s k a, *List do redakcji jako pograniczny gatunek dziennikarski*, „Media i Społeczeństwo” 2011, nr 1, s. 84, [w:] źródło elektroniczne: http://www.mediaispoleczenstwo.ath.bielsko.pl/art/079_szczyglowska.pdf

respondencji, potwierdzające odbiór listu, nawiązujące do wcześniejszych wypowiedzi adresata lub nadawcy, stwierdzające fakt przystąpienia do korespondencji⁶.

Zespół sygnałów początku uzupełniają również struktury wyjaśniające powód pisania czy przekazujące pozdrowienia⁷. W wypadku członów finalnych ramy tekstowej chodzi o segment rozwiązujący kontakt oraz segment identyfikujący nadawcę (podpis)⁸.

Na przykładzie tego, jak obrazowane są w języku wybrane elementy kompozycyjne tekstu epistolarnego – zwrot do adresata (nagłówek) oraz segment identyfikujący nadawcę (podpis), można określić, jakiego rodzaju relacje międzyludzkie łączą autora listu i jego odbiorcę. Sposoby wyrażania tych więzi w korespondencji mają m.in. postać ikoniczną. Zasada funkcyjnowania znaku⁹ ikonicznego, w odróżnieniu od indeksowego i symbolicznego, które wśród znaków wydziela Charles S. Peirce, polega na tworzonym przez umysł podobieństwie między formą znaku a jego znaczeniem¹⁰. Badacze, m.in. John R. Taylor¹¹, E. Tabakowska¹², podkreślają podstawową rolę interpretatora w tworzeniu znaków zgodnie z myślą, że podobieństwo między formą a znaczeniem ikony istnieje wtedy, gdy zostanie przez kogoś dostrzeżone. Tabakowska zauważa, że „Wyrażenia ikoniczne w języku nie wywodzą się wprost z procesów percepcyjnych, lecz są odzwierciedleniem struktur pojęciowych”¹³.

W swych pierwszych pracach Ronald W. Langacker sporadycznie wymienia pojęcie ikoniczności. W jego *Wykładach z gramatyki kognitywnej* I¹⁴

⁶ A. Kałkowska, *Struktura składniowa listu*, Wrocław 1982, s. 56–57, za: P. Wiatrowski, *O strukturalnych składnikach spójności listów Marii Konopnickiej do Ignacego Wasiłowskiego*, „Język, Komunikacja, Informacja” 2006, nr 1, s. 132, przypis 27., [w:] źródło elektroniczne: <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/4737/1/11-Wiatrowski.pdf>

⁷ K. Dąta, *Struktura tekstu listowego*, „Język Polski” 1989, nr 3–5, s. 149, za: P. Wiatrowski, op. cit.

⁸ Zob. M. Wojta, *Stylistyka listów do redakcji na przykładzie poczty redakcyjnej miesięcznika „bike-Board”*, „Synchroniczne i Diachroniczne Aspekty Badań Polszczyzny” 2002, t. VIII, s. 199.

⁹ Pojęcie ikoniczności odnosi się do teorii znaków, zgodnie z którą na znak składa się strona oznaczająca i strona oznaczana (odpowiednio *signifiant* i *signifié* w terminologii F. de Saussure’a).

¹⁰ Znaki indeksowe polegają na zasadzie przyległości formy i treści, znaki symboliczne – na zasadzie społecznej konwencji.

¹¹ J. R. Taylor, *Gramatyka kognitywna*, przeł. M. Buchta, Ł. Wiraszka, Kraków 2007 (2002), s. 52.

¹² E. Tabakowska, *Ikoniczność: podobieństwo i tertium comparationis*, „Przestrzenie teorii” 2003, nr 2, s. 104; tejże, *Myśl językoznawcza z myślą o przekładzie...*, op. cit., s. 141.

¹³ E. Tabakowska, *Ikoniczność: podobieństwo i tertium comparationis*, „Przestrzenie Teorii” 2003, nr 2, s. 105.

¹⁴ R. W. Langacker, *Wykłady z gramatyki kognitywnej I*, Lublin 1995.

czy w *Leksykonie językoznawstwa kognitywnego* Vyvyana Evansa¹⁵ pojęcie to się nie pojawia. W *Wykładach z gramatyki kognitywnej II* oraz w *Gramatyce kognitywnej. Wprowadzenie* R. W. Langacker omawia zjawisko dynamiczności¹⁶, o którym pisze przy okazji jako o jednym z parametrów obrazowania, i wykorzystuje do jego opisu m.in. właśnie pojęcie ikoniczności, określonej jako czasowa¹⁷. John R. Taylor w *Gramatyce kognitywnej*¹⁸ charakteryzuje ikoniczność w perspektywie teorii semiotycznej Charlesa S. Peirce'a, ponadto przedstawia pozostałe rodzaje znaków – indeksowe oraz symboliczne.

W ostatnich kilkunastu latach zjawisko ikoniczności znalazło się w centrum uwagi badaczy z kręgu gramatyki kognitywnej. Źródła naukowe przytaczają przede wszystkim wyróżnione przez Charlesa S. Peirce'a trzy typy ikoniczności: obrazową, diagramatyczną i metaforę, zwaną także ikonicznością semantyczną. John R. Taylor definiuje pierwszy typ następująco: „Znak ikoniczny jest podobny do przedmiotu, który reprezentuje. [...] znak „wygląda” bądź „brzmi” jak rzecz, którą reprezentuje”¹⁹. Jako przykład autor wymienia znaki drogowe. Jolanta Antas²⁰ podobnie określa ikoniczność obrazową – jest to pojęcie, które implikuje, że istnieje pewne podobieństwo albo analogia między formą danego znaku a jego obiektem, między słowem i oznaczanym przez nie realnym przedmiotem. Przytacza przykłady wyrazów dźwiękonaśladowczych (onomatopei): „syczeć”, „drapać”, „krakać”, „wiał”, „na czczo”, „cicho”, „szumieć” itd.²¹ Z perspektywy lingwistyki kognitywnej J. Antas pokrótce charakteryzuje także dwa pozostałe typy ikoniczności: diagramatyczną i semantyczną (metaforę i metonię). Podczas gdy w przypadku ikoniczności obrazowej istnieje audytywne bądź kinetyczne połączenie między znakiem a desygnatem, to w przypadku ikoniczności diagramatycznej nie ma bezpośredniego połączenia między znakiem i jego desygnatem; to raczej struktura znaku lub zestawienie zna-

¹⁵ V. E v a n s, *Leksykon językoznawstwa kognitywnego*, przeł. M. Buchta i in., Kraków 2009 (2007).

¹⁶ W *Wykładach II* R. W. Langacker objaśnia, obok dyskursu, pojęcie dynamiczności w kontekście konceptualizacji, podkreślając, że znaczenie językowe rozumiane jako konceptualizacja ma charakter dynamiczny. Zob. R. W. L a n g a c k e r, *Wykłady z gramatyki kognitywnej II*, Lublin 2005, s. 83; zob. także *Gramatyka kognitywna. Wprowadzenie*, Kraków 2009 (2008).

¹⁷ Takiego terminu użył autor; tradycyjnie zwana jest ikonicznością sekwencyjną, porządkiem / szykiem wyrazów w zdaniu.

¹⁸ J. R. T a y l o r, op. cit.

¹⁹ Ibidem, s. 53.

²⁰ Na podst.: J. A n t a s (i in.), *Debata o możliwości wykorzystania w homilii multimedialnych środków przekazu. Czy Chrystus używałby POWERPOINTA?*, [w:] źródło elektroniczne: <http://portal.tezeusz.pl/cms/tz/index.php?id=6415>

²¹ Zob. na ten temat m.in. pracę: M. B a ñ k o, *Współczesny polski onomatopeikon. Ikoniczność w języku*, Warszawa 2008.

ków na poziomie językowym przypomina sposób, w jaki owe desygnaty są uporządkowane w świecie rzeczywistym, czyli w zgodzie z naszą percepcją świata. Innymi słowy, ikoniczność diagramatyczna dotyczy zasad budowania struktury wypowiedzeniowej (gramatyki) tak, że odzwierciedla ona naturalny porządek poznawczy i percepcyjny człowieka. Ten typ ikoniczności opiera się na trzech zasadach:

1) na zasadzie sekwencyjnej, obecnie określanej także jako ikoniczna zasada chronologiczna lub ikoniczność gramatyczna. W tym wypadku składnia odwzorowuje naturalny przebieg zdarzeń, np. *veni, vidi, vici*;

2) na zasadzie ilościowej, która działa na podstawie formuły podobieństwa ilości formy i treści „więcej formy – więcej treści” i odwrotnie: „mniej formy – mniej treści”. Na przykład formy mnogie są zazwyczaj dłuższe od liczby pojedynczej. Ponadto reduplikacja wyrazów jest także częstym sposobem językowym na tworzenie liczby mnogiej, np. w języku zulu *cow-cow* ‘krowy’. Z kolei przykład *On biegnie i biegnie* mówi o długim czasie trwania czynności;

3) na zasadzie dystansu, zgodnie z którą elementy znajdujące się blisko siebie w sensie pojęciowym są także bliższe sobie na poziomie językowym. Na przykład w zdaniu *Kupiłem tę książkę dla Jana* i *Kupiłem tę książkę Janowi* celownik bardziej gwarantuje, że Jan będzie tę książkę miał.

Od czasu, kiedy w połowie lat 90. XX wieku w literaturze polskiej można było zapoznać się ze zjawiskiem ikoniczności jako parametrem obrazowania w teorii gramatyki kognitywnej²², tematyce tej poświęcono немало uwagi. Pojawiają się czasopisma naukowe ukierunkowane na zgłębianie zagadnienia ikoniczności, odbywają się konferencje naukowe, publikowane są opracowania, których autorzy odkrywają nowe problemy i perspektywy poznawcze dotyczące ikoniczności. M. in. Elżbieta Tabakowska²³ i Masuko Hiraga²⁴ poruszają w swych pracach temat związku ikoniczności i metafory z kategorią podobieństwa i określają je jako typy podobieństwa. E. Tabakowska opisuje diagramy strukturalne jako metafory gramatyczne. Są one całkowicie skonwencjonalizowane i przez użytkowników języka odczytywane jako wyrażenia dosłowne, stanowiące element przejściowy między „zwykłą” (obrazową) ikonicznością i „prawdziwą” metaforą²⁵. „Prawdziwą” metaforę E. Tabakowska rozumie jako najwyższy i najbardziej złożony

²² E. T a b a k o w s k a, *Gramatyka i obrazowanie: wprowadzenie do językoznawstwa kognitywnego*, Kraków 1995; E. T a b a k o w s k a (red.), *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, Kraków 2001.

²³ E. T a b a k o w s k a (red.), *Ikoniczność znaku. Słowo – przedmiot – obraz – gest*, Kraków 2006.

²⁴ M. H i r a g a, *Metaphor and Iconicity. A Cognitive Approach to Analysing Texts*, New York 2005, s. 190; za: P. D u c, *Ikoniczność jako cecha języka japońskiego*, [w:] *Ikoniczność w języku, literaturze i przekładzie*, red. E. Tabakowska i in., Kraków 2013, s. 23.

²⁵ E. T a b a k o w s k a (red.), *Ikoniczność znaku. Słowo – przedmiot...*, op. cit., s. 128.

typ ikonizacji, w którym podobieństwo pojawia się raczej jako wynik oryginalnej operacji umysłowej – „proces semantycznego blaknięcia (w diagramach strukturalnych – B. R.) prowadzi do gramatyzacji, czyli do redukcji leksemów samodzielnych semantycznie do funkcji wykładników funkcji gramatycznych”²⁶. Utworzona hierarchia *hipoikon* stanowi gradację: od obrazów (które należą do ikonizacji pierwszego rzędu) przez diagramy (ikonizacja drugiego rzędu) po metaforę, którą Tabakowska proponuje nazywać jako „ikonizacja trzeciego rzędu”²⁷.

Stosując założenia gramatyki kognitywnej, E. Tabakowska opisuje także pojęcie procesu ikonizacji (ikonizacji), rozumianego w literaturze przedmiotu jako subiektywizacja, oraz pojęcie *mimesis* (gr. *naśladowanie*), pełniące w literaturze pięknej rolę obiektywizacji. W wydanej w 2006 roku *Ikonizacja znaku* badaczka zauważyła, że w polskiej lingwistyce problemowi ikonizacji nie poświęcono uwagi, podczas gdy za granicą od dawna budzi on żywe zainteresowanie²⁸.

W miarę rozwoju badań zostały także wyróżnione zjawiska ikonizacji psychologicznej, ikonizacji tekstu²⁹, ikonizacji formy językowej w słowotwórstwie³⁰, ikonizacji języków migowych, w tym polskiego języka migowego. Sięgnięto również do historii pojęcia. Zwrócono mianowicie uwagę na to, że już w starożytności dzięki Sokratesowi, postrzeganemu jako pierwszy teoretyk ikonizacji, pojawiły się uwagi dotyczące zjawisk językowych, które dziś określa się jako ikonizacja³¹. Przytoczone charakterystyki pokazują, że ikonizacja w języku jest szerokim pojęciem, niemającym ostrych granic.

W literaturze przedmiotu sporo miejsca poświęca się ikonizacji porządku sekwencyjnego i dystansu³². W dostępnych w ostatnich latach badaniach zwraca się także uwagę na zasadę ikonizacji ilościowej, o której E. Tabakowska pisze, że „Jest to zapewne typ ikonizacji najczęstszy w języku naturalnym”³³.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem, s. 9.

²⁹ Inaczej jest to imitacja, naśladowanie stylu innego autora, o czym E. Tabakowska pisze jako o zjawisku z pogranicza ikonizacji języka, jako o typie intertekstualności, który polega na podobieństwie „formy do formy”. Ibidem, s. 128.

³⁰ Na ten temat piszą m.in. Alicja Nagórko, Krystyna Waszakowa.

³¹ Zob.: E. T a b a k o w s k a i in. (red.), *Ikonizacja w języku, literaturze i przekładzie*, Kraków 2013.

³² Zob. E. T a b a k o w s k a i in. (red.), *Ikonizacja w języku, literaturze...*, op. cit.; Ł. W i r a s z k a, *Kategoria punktu widzenia w przekładzie ustnym z perspektywy językoznawstwa kognitywnego w relacji język polski – język angielski*, Kraków 2015.

³³ E. T a b a k o w s k a, *Ikonizacja znaków i struktur językowych jako typ podobieństwa*, [w:] *RRR Kognitywistyka 2. Podobieństwo*, red. H. Kardela., Z. Muszyński, M. Rajewski, Lublin 2006, s. 126.

Badacze upatrują problemu ikoniczności, także ilościowej, przede wszystkim w określeniu środków językowych służących ikonicznemu obrazowaniu zdarzenia. E. Tabakowska podaje, że „Ikoniczność ilościowa występuje na wszystkich poziomach organizacji znaków językowych – od pojedynczych dźwięków po strukturę tekstu i dyskursu”³⁴. Pojawia się ona również na wszystkich poziomach pozawerbalnej interakcji przez gestykulację i metafory wizualne³⁵.

E. Tabakowska wymienia przykłady działania tej zasady na poszczególnych poziomach języka³⁶. Na poziomie fonologicznym autorka przytacza m.in. wyrażenie *dhuuuga opowieść* jako ilustrację wspomnianego wcześniej niefonologicznego (niedystynktywnego) wzdłużenia samogłosek, które przejawia się zwłaszcza w językach niemających iloczasu³⁷. Konstrukcja prezentuje sposób konceptualizowania zdarzenia, polegający na podobieństwie dużej ilości formy językowej użytej w wypowiedzi do długiego czasu trwania zdarzenia, którego dotyczy wypowiedź. Z kolei w przykładzie *ziiimno tu* duża ilość formy oddaje znaczenie dużej intensywności cechy. Na poziomie morfologicznym przytaczany jest mechanizm reduplikacji. Może on być w danym języku konwencjonalny, inaczej – systemowy (zob. przykład wyżej), lub uwarunkowany kontekstowo. Jedną z ilustracji tego ostatniego jest powtórzenie przysłówka *dawno, dawno temu* na początku baśni. W języku rosyjskim powtórzenie zawiera dodatkowy sufiks: *давным-давно*. Duża ilość formy podobna jest do dużej odległości w czasie zdarzenia, o którym mówi nadawca. Na poziomie składni ikoniczność ilościowa przejawia się m.in. w postaci konstrukcji składniowej określanej jako asyndeton. Ta figura retoryczna zbudowana jest z szeregu współrzędnych członów lub zdań niepołączonych spójnikiem³⁸, jak we wspomnianym już przykładzie *veni, vidi, vici*. E. Tabakowska wymienia także typ powtórzenia określanej jako powtórzenie retoryczne, ilustrując je fragmentem wiersza Kazimierza Wierzyńskiego *Przejazdem w Nancy: Zieleń, zieleń, coraz więcej zieleni i przestrzeni*. Jest ono stosowane w celu podkreślenia znaczenia, zwiększenia ekspresji lub uzyskania rytmizacji. Poza tymi często wymienianymi typami konstrukcji ikonicznych zwraca się głównie uwagę na to, że zasadę ikoniczności ilościowej reprezentują liczne wyrażenia grzecznościowe typu: *zamknij okno vs. czy nie byłby pan tak uprzejmy i nie zamknął okna?* Ich podstawę stanowi pragmatyczna implikacja: „chcesz być grzeczny, powiedz więcej”.

³⁴ Ibidem.

³⁵ E. T a b a k o w s k a i in. (red.), *Ikoniczność w języku, literaturze...*, op. cit., s. 7.

³⁶ Zob. także m.in. E. T a b a k o w s k a (red.), *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, op. cit.

³⁷ E. T a b a k o w s k a, *Ikoniczność znaków i struktur językowych...*, op. cit., s. 126.

³⁸ *Słownik języka polskiego*, [w:] źródło elektroniczne: <http://sjp.pl/asyndeton>.

Nie są to jedyne konstrukcje reprezentujące kategorię ikoniczności ilościowej i jej znaczenia. Autorzy prac zebranych w tomie *Ikoniczność w języku, literaturze i przekładzie* (2013) wyróżniają inne jeszcze egzemplifikacje ikoniczności, w tym także niemało przykładów ikoniczności ilościowej. Kamila Korcz na podstawie prozy staroangielskiej wymienia na poziomie fonologicznym paronomazję, figurę retoryczną – diaforeę, rodzaj grzeczności językowej – tzw. ogródki, tj. mówienie nie wprost. Porównując m.in. języki polski i rosyjski, Izabela Kozera pisze o niektórych pleonazmach wektorowych opozycji wertykalnej w postaci konstrukcji zawierających czasowniki z prefiksami *wz(ws)-*, *z(s)-*, *pod-*, *w-* oraz przysłówki, np.: *wspiąć się do góry / w górę, подняться вверх, zejść na dół, спуститься вниз* itd. Anna Anielska zwraca uwagę na przykłady reduplikacji w korpusie tekstów, które dotyczą tworzenia skrótów (*Św. św. Piotra i Pawła*) oraz nagromadzenia przymiotników w stopniu najwyższym, by wskazać wielkość budowli (Jedna z *najpiękniejszych i najbardziej okazałych* rezydencji renesansowych w Europie Środkowej...)³⁹. Ewa Żmudzin-Zielińska wymienia krótkie zdania i ich funkcję informacyjną, oraz przeciwnie – niezwykle nagromadzenie przymiotników, także wielokrotnie złożonych, i kreowanie rytmu tekstu.

E. Tabakowska zauważa istotną cechę konstrukcji, które realizują zasadę ikoniczności ilościowej. Chodzi w nich nie tylko o stosunek ilości formy do treści, lecz także o inną zasadę ikoniczności – zasadę dystansu (proksymalności). Zarówno jedna, jak i druga współwystępują i współdziałają ze sobą w procesie konceptualizowania przez nadawcę określonego zdarzenia. Dłuższa wypowiedź bowiem jest nie tylko grzeczniejsza, ale ikonicznie sygnalizuje, jak pisze autorka, większy dystans między rozmówcami, natomiast krótka wypowiedź jest nie tylko mniej grzeczna, ale ikonicznie odzwierciedla nieznaną społecznych dystansów obcesowość⁴⁰, brak dystansu. Wspomniane „połączenie sił” w wypadku obu zasad ikoniczności E. Tabakowska określa jako bardzo charakterystyczne dla samego zjawiska ikoniczności i stwierdza, że „Wszelkie typologie są więc przede wszystkim zabiegami o charakterze teoretyczno-metodologicznym”⁴¹. W procesie konceptualizowania oba sposoby percepcji zdarzenia nie są od siebie oddzielone.

Na podstawie omawianych poniżej tekstów epistolarnych Michaiła Bułhakowa można zauważyć, że kategorię ikoniczności ilościowej wzbogacają inne jeszcze możliwości obrazowania zdarzeń. Dotyczą one sposobów konceptualizacji stosunku autora korespondencji do jej adresata. Wybór środków językowych do konstruowania tej relacji jest determinowany przez punkt odniesienia, który uszczegółowia odbiorca korespondencji. Uwzględniając

³⁹ E. T a b a k o w s k a i in. (red.), *Ikoniczność w języku, literaturze...*, op. cit., s. 45.

⁴⁰ E. T a b a k o w s k a, *Ikoniczność znaków i struktur językowych...*, op. cit., s. 127.

⁴¹ Ibidem.

ten aspekt pragmatyczny listu, w pierwszej części *Dziennika* można wydzie-
lić, obok dziennika, listy Michaiła Bułhakowa do bliskich – matki, brata Niko-
łaja, przyjaciół i znajomych; pisma do dyrektorów wydawnictw i teatrów,
które zawierają prośby o publikowanie i wystawianie jego utworów, także
pisma do władz państwowych, w tym do J. W. Stalina. W tych ostatnich
autor zwraca się z powodu skrajnej nędzy m.in. o zezwolenie na wykony-
wanie jakiegokolwiek pracy lub – w wypadku braku takiej zgody – o po-
zwolenie na wyjazd z kraju. Druga część *Dziennika* zawiera listy do rodzi-
ny, przyjaciół, znajomych, dwa pisma do J. W. Stalina (s. 208, s. 401), dwa
podania do teatru i związku pisarzy, list do Maksyma Gorkiego. Ponadto
Jelena Bułhakowa zamieściła tu liczną korespondencję otrzymaną od męża.

W zależności od tego, kto jest adresatem korespondencji, konstrukcje
stanowiące powitania i pożegnania w listach, nagłówki i zakończenie
w pismach urzędowych mogą obrazować bliskość emocjonalną autora
w stosunku do odbiorcy, bądź przeciwnie – poczucie dystansu wobec nie-
go. Otóż większa ilość materiału językowego mówi z jednej strony o inten-
sywniejszych pozytywnych emocjach nadawcy wobec adresata. Pokazują
to liczne listy do rodziny, przyjaciół. Z drugiej strony większa ilość mate-
riału językowego świadczy o tym, że nadawcę oddziela od odbiorcy więk-
szy dystans społeczny, zawodowy itd. Można to stwierdzić na przykładzie
pism do dyrektorów teatrów, do władz państwowych, także do Stalina.
Z kolei w innych kontekstach mniejsza ilość wypowiedzi jest wyrazem
małego dystansu nadawcy wobec rodziny, przyjaciół, oraz emocjonalnej
bliskości, rodzinnej i przyjacielskiej więzi, lub przeciwnie – wskazuje na
oficjalny, urzędowy charakter relacji.

Przykłady konstrukcji, które w części początkowej i finalnej listów od-
zwierciedlają zróżnicowane sposoby konceptualizowania stosunków mię-
dzyludzkich, pozwalają sądzić, że pojęcie ikoniczności ilościowej można
postrzegać jako spójną znaczeniowo kategorię, która nie ma ostrych granic
i ulega w kontekście uszczegółowieniom semantycznym. Kategoria iko-
niczności jawi się zatem jako model sieciowy zaproponowany w teorii gra-
matyki kognitywnej przez Ronalda W. Langackera w postaci narzędzia słu-
żącego do opisu kategorii językowych i ich struktur pojęciowych. Jest ten
model przedstawieniem sposobów kategoryzowania rzeczywistości, mecha-
nizmów poznawczych, których wynikiem są skonwencjonalizowane lub
nowe pojęcia rozwijające zakorzenioną w języku kategorię leksykalną bądź
gramatyczną.

Ikoniczność ilościowa ma zatem cechy spójnego *gestaltu*, całości. Zgod-
nie z teorią modelu sieciowego można mówić o jej schematycznym (ogól-
nym, abstrakcyjnym) pojęciu, którym jest PODOBIENSTWO ILOŚCI FORMY
DO TREŚCI. Jest ono wspólne dla struktur semantycznych, które można
wyróżnić w danej kategorii. Jej różnorodne znaczenia łączy w spójną kate-

gorię, wpływa na jedność jej różnorodnych znaczeń, które realizują się w swoich kontekstach. Razem tworzą holistyczny model sieciowy. Uszczegółowieniem schematu jest prototypowe i znane już na podstawie dotychczasowej charakterystyki pojęcie grzeczności. Opiera się ono na formule „dużo formy, dużo treści”, z której wynika, że im większa ilość formy językowej wyraża grzeczność, tym grzeczność jest większa. Zasada ta stanowi także podstawę pojęć, które można określić jako peryferyjne, semantycznie rozszerzające prototyp kategorii: systemowego kategoryzowania wielości przedmiotów przez reduplikację (np. *cow-cow* 'krowy' w języku zulu), dużej odległości względem punktu odniesienia (*daleko, daleko*), dużego odstępu w czasie (*dawno, dawno temu*). Ponadto za pomocą wzdłużenia głoski realizowana jest m.in. większa intensywność cechy zjawiska (*duuuży*), wyróżnienie przedmiotu (*stoooty*), przywołanie (*maaamo!*). Te znane struktury pojęciowe kategorii ikoniczności ilościowej nie są obrazowane w omawianych listach M. Bułhakowa, podobnie jak stanowiące rozszerzenie prototypu tej kategorii wspomniane już znaczenia, które wyróżnili autorzy pracy zbiorowej⁴², a także pojęcie obcesowości nadawcy wobec odbiorcy, odzwierciedlone przez małą ilość tekstu, które wymienia E. Tabakowska.

Natomiast to, co na przykładzie tekstów epistolarnych wydaje się nowe w modelu ikoniczności, to:

– z jednej strony – stanowiące rozszerzenie prototypu pojęcie pozytywnych uczuć wobec punktu odniesienia. Uszczegółowiają go dobrzy znajomi i przyjaciele, wyróżnieni za pomocą imion i patronimików, także nazwy zajęcia. Wyrażająca powitanie większa ilość formy językowej przedstawia konceptualizację większej intensywności dobrych emocji, które odczuwa nadawca listu wobec adresata: szacunku lub wielkiego szacunku oraz przyjaźni. Z kolei przykłady pożegnań mówiące o emocjonalnej bliskości wobec adresata obrazuje mało formy lub znaczący jej brak. W pierwszym przypadku autor chętnie stosuje zaimki posesywne w ich amicytatywnej funkcji, która podkreśla silną więź i oddanie łączące nadawcę z adresatem listów. Poniżej podajemy kilka cytatów ilustrujących pozytywną intensywną emocjonalność powitań i pożegnań, którą kieruje M. Bułhakow do adresatów swoich listów:

powitanie w liście – pożegnanie w liście:

Здравствуйте, дорогой режиссер! (А. Д. Попову, 26 июля 1926, s. 71) – *Ваш М. Булгаков* (s. 72).

Дорогие Людмила Николаевна и Евгений Иванович! (Е. И. Замятину, 12 апреля 1928, s. 85) – *Ваш М. Булгаков*.

Дорогой Евгений Иванович! (Е. И. Замятину, 22 апреля 1928, s. 85) – brak finalnej części.

⁴² E. T a b a k o w s k a i in. (red.), *Ikoniczność w języku, literaturze...*, op. cit.

Дорогой друг Павел Сергеевич, (П. С. Попову, 7 августа 1932, s. 136) – brak finalnej części listu.

Жив ли ты, здоров ли, дорогой Павел? (П. С. Попову, 22 июля 1933, s. 144) – brak finalnej części listu.

Уважаемый Алексей Дмитриевич! (А. Д. Попову, 11 августа 1926, s. 73) – brak finalnej części pisma.

Многоуважаемый Максимилиан Александрович (Волошин) (25 февраля 1925, s. 67) – brak finalnej części pisma;

– z drugiej strony – więcej formy językowej obrazuje większy dystans emocjonalny, który odczuwa nadawca listu wobec adresata, szacunek, także dzielącą ich odległość społeczną, zawodową itd. Przyjęte jest, że taka oficjalna forma zwracania się w korespondencji zawiera, choć nie zawsze, przede wszystkim przymiotnik obrazujący wiele respektu lub głębokie poznanie adresata, oraz jego imię i patronimik. W zakończeniu autor zamieszcza zapewnienie o swoim oddaniu, wielkim oddaniu, miłości, szacunku i podpis, niekiedy dokładny adres zamieszkania czy przypomnienie o charakterze wykonywanego zajęcia poprzez przytoczenie tytułów wybranych dzieł. Ten sposób obrazowania powitania / pożegnania pojawia się w liście adresowanym do obcej dla autora osoby, w podaniu skierowanym do redakcji gazet, władz teatrów, reżyserów, pisarzy, instytucji państwowych. Jest kolejnym przykładem rozszerzenia semantycznego pojęcia prototypowego. Na przykład:

powitanie w korespondencji – pożegnanie w korespondencji:

Дорогой Викентий Викентьевич! (В. В. Вересаеву, 19 августа 1926, s. 73) – *Преданный Вам М. Булгаков* (s. 74).

Глубокоуважаемый Василий Васильевич (15 октября 1925, s. 68) – *Уважающий Вас М. Булгаков*.

Дорогой Викентий Викентьевич (В. В. Вересаеву, 18 ноября 1926, s. 79) – *Искренно преданный Вам М. Булгаков* (s. 80).

Многоуважаемый Иосиф Виссарионович! (И. В. Сталину, генеральному секретарю ЦК ВКП (б), 5 мая 1930, s. 107) – *Уважающий Вас Михаил Булгаков*.

Дорогой и многоуважаемый Константин Сергеевич! (К. С. Станиславскому, 18 марта 1931, s. 110) – *Преданный М. Булгаков*.

Дорогой Константин Сергеевич! (К. С. Станиславскому, 30 августа 1931, s. 118) – *Любящий и уважающий Вас М. Булгаков* (s. 119).

Многоуважаемый г. Марил! (в издательство С. Фишер-Ферлаг, в театральном отдел издательства С. Фишер-Ферлаг, 7 апреля 1933, s. 140) – *Примите уверения в моем уважении. М. Булгаков*.

Brak inicjalnej części (Издательству Ладъжников в Берлине, 8 октября 1928, s. 90) – *С искренним уважением – Михаил Булгаков. Москва, Большая Пироговская, 35-а, кв. 6. Михаил Афанасьевич Булгаков*.

Brak inicjalnej części (секретарю ЦИК Союза ССР А. С. Енукидзе, 3 сентября 1929, s. 97) – *Михаил Афанасьевич Булгаков (автор пьес „Дни Турбиных”, „Бег” и других)*.

W danym typie korespondencji jej finalna część może ograniczać się jedynie do imienia i nazwiska autora pisma. W inicjalnej części może być zamieszczone tylko określenie charakteru korespondencji, na przykład *Заявление (Podanie)*, *Письмо в редакцию (List do Redakcji)*. Niekiedy nagłówek w ogóle pomija formę zwrócenia się do adresata (zob. ostatnie przykłady wymienione wyżej). Taka skąpa ilość formy lub jej brak na początku lub na końcu listu nadaje pismu urzędowego charakteru. Ikoniczne obrazowanie opiera się tu na formule „mało formy / brak formy – oficjalny stosunek nadawcy do adresata”. Na przykład:

початкова część пisma урядового – finalna część пisma урядового:

Уважаемые товарищи (10 мая 1925, s. 68) – *Михаил Булгаков*.

Глубокоуважаемый господин директор! (К. Марилу, 19 сентября 1928, s. 86) – *М. Булгаков*.

Заявление (В Комиссию по приему в члены Союза советских писателей, 21 мая 1934, s. 204) – *М. Булгаков* (s. 205).

Письмо в редакцию (во Всесоюзное общество культурной связи с границей (ВОКС), 28 ноября 1927, s. 80) – *Михаил Афанасьевич Булгаков* (s. 81).

Inny przypadek użycia większej ilości formy językowej odzwierciedla relację „władza państwowa – obywatel”. Polega ona na dużym dystansie społecznym oraz dzielącej uczestników korespondencji wyraźnej odległości emocjonalnej. Michaił Bułhakow wiedział o wrogości wobec niego władzy, był obiektem represji z jej strony. Sporadycznie zwracał się do jej niektórych przedstawicieli w oficjalnych pismach. Rozpoczyna je zazwyczaj długi nagłówek zawierający dużą ilość formalnych danych: imię, nazwisko, zawód autora podania, często adres, także funkcja, którą pełni adresat, oraz data. Pismo kończy krótka urzędowa informacja wskazująca na oziębły, niechętny stosunek autora wobec urzędu – przeważnie jest to jedynie pełne imię lub inicjał imienia i nazwisko autora podania, niekiedy także data. Na przykład:

nagłówek w podaniu – podpis na podaniu:

Литератора Михаила Афанасьевича Булгакова, проживающего в г. Москве, в Чистом (б. Обуховском) пер., в д. № 9, кв. 4, Заявление (в ОГПУ, 18 мая 1926, s. 70) – *Михаил Булгаков*.

Литератора Михаила Афанасьевича Булгакова

Заявление (председателю совета народных комиссаров, 24 июня 1926, s. 71) – *Михаил Булгаков*. 24 июня 1926.

Народному Комиссару Просвещения

Михаила Афанасьевича Булгакова

(Москва 34, Мал. Левшинский пер., 4, кв. 1) (А. В. Луначарскому, 30 октября 1926, s. 79) – *Михаил Булгаков*.

Литература

Михаила Афанасьевича Булгакова

Заявление (заместителю председателя коллегии ОГПУ т. Ягода, 22 апреля 1928, s. 85) – М. Булгаков;

– inne rozszerzenie pojęcia prototypowego w danym modelu sieciowym opiera się na formule „mało formy w inicjalnej części listu, mało formy / brak formy w finalnej części listu – bliski kontakt łączący nadawcę i adresata”. Stanowi je pojęcie dużej bliskości emocjonalnej, którą odczuwa nadawca wobec odbiorcy: członka rodziny, przyjaciela, dobrego znajomego. W części inicjalnej listu zostaje użyty przymiotnik określający wyjątkowy stosunek do odbiorcy, oraz często wyrażenie hipokorystyczne, za pomocą którego autor zwraca się do bliskiej i kochanej osoby. Na końcu wyrażeniami tym zwykle towarzyszy wykrzyknik. W zakończeniu listu pojawiają się wyraźne zapewnienia nadawcy o miłości lub tylko inicjał imienia, nawet brak jakiegokolwiek formy, świadczący o znikomym dystansie między uczestnikami korespondencji. Na przykład:

powitanie w liście – pożegnanie w liście:

Дорогая Вера (сестре, 23 января 1923, s. 27) – *Твой брат Михаил* (s. 28).

Дорогая кошечка (Л. Е. Белозерской, 21 февраля 1928, s. 83) – *Твой любящий*.

Дорогой Никол! (брату Николаю, 7 августа 1930, s. 108) – *Твой Михаил*.

Дорогой Павел! (П. С. Попову, 10 июля 1934, s. 212) – *Целую тебя*.

Дорогой Топсон! (Л. Е. Белозерской, 18-19 августа 1928, s. 86) – *Твой М.*

Дорогой Лобан, (Л. Е. Белозерской, 13 октября 1928, s. 90) – *М.*

Дорогая мама (В. М. Воскресенской⁴³, 17 ноября 1921, s. 19) – brak finalnej części.

Дорогой Коля! (брату Николаю, 25 апреля 1929, s. 91) – brak finalnej części.

Милый Коля, (брату Николаю, 6 сентября 1929, s. 98) – brak finalnej części.

Дорогой Павел! (П. С. Попову, 19 мая 1933, s. 143) – brak finalnej części.

Милая Оля! (О. С. Бокшанской, 21 июня 1933, s. 143) – brak finalnej części.

Jedna z głównych zasad w teorii gramatyki kognitywnej Ronalda W. Langackera głosi, że jednostki języka naturalnego są symboliczne i jako takie składają się z dwóch elementów: bieguna fonologicznego i bieguna semantycznego. W związku z tym, że zdecydowaną większość w języku stanowią jednostki wieloznaczne, Ronald W. Langacker zaproponował badania oparte na teorii modelu sieciowego. Przy jej pomocy możliwe jest poznanie struktur pojęciowych danej kategorii językowej, ich niearbitralnego charakteru oraz mechanizmów kognitywnych, świadczących o motywacji znaczeń. Możliwe jest ponadto wyróżnienie pojęcia schematycznego, wspólnego dla wszystkich struktur, prototypowego oraz mniej powszechnych w użyciu struktur peryferyjnych, na koniec dostrzeżenie semantycznej spójności kategorii.

⁴³ Od 1920 roku drugim mężem matki Michaiła Bułhakowa, jego ojczymem, był Iwan Pawłowicz Woskriesiński (1873–1961).

Będąc jednym z licznych parametrów obrazowania zdarzenia, ikonizacja ilościowa wykazuje ścisłą zależność ilości formy językowej użytej w wypowiedzi od sposobu konceptualizacji sceny. Polega ona na podobieństwie tej pierwszej do sposobu postrzegania zdarzenia przez osobę mówiącą. Kategoria ikonizacji ilościowej przejawia cechy modelu sieciowego. Różnorodne jej funkcje wyraźnie dają o sobie znać w takim typie tekstów jak epistolarne. Wyróżnione na ich podstawie znaczenia są poszerzeniem dotychczasowej wiedzy na temat struktur pojęciowych danej kategorii. Kategoria ta nie ma ostrych granic. Oznacza to, że inne typy wypowiedzi mogą stanowić źródło dodatkowych jeszcze znaczeń wynikających z podobieństwa większej / mniejszej ilości formy, użytej w konstruowaniu zdarzenia, do sposobu konceptualizacji zdarzenia.

Bibliografia

- Б у л г а к о в ы М. и Е., 2012, *Дневник Мастера и Маргариты*, состав., предисл., коммент. В. И. Лосев, ПРОЗАиК, Москва.
- A n t a s J. (i in.), *Czy Chrystus używałby PowerPointa? Debata o możliwości wykorzystania w homilii multimedialnych środków przekazu*, [w:] źródło elektroniczne: <http://portal.tezeusz.pl/cms/tz/index.php?id=6415>
- B a ń k o M., 2008, *Współczesny polski onomatopeikon. Ikonizacja w języku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- B e x T., 1996, *Variety in Written English*, Routledge, London–New York.
- D a t a K., 1989, *Struktura tekstu listowego*, „Język Polski” 1989, nr 3–5, s. 142–152.
- D u c P., 2013, *Ikonizacja jako cecha języka japońskiego*, [w:] *Ikonizacja w języku, literaturze i przekładzie*, red. E. Tabakowska i in., Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 19–24.
- E v a n s Virginia, 1997, *Successful Writing: Proficiency*, Express Publishing, Swansea.
- E v a n s Vyvyan, 2009, *Leksykon językoznawstwa kognitywnego*, przeł. M. Buchta i in., Universitas, Kraków.
- H i r a g a M., 2005, *Metaphor and Iconicity. A Cognitive Approach to Analysing Texts*, Palgrave Macmillan, New York.
- K a ł k o w s k a A., 1982, *Struktura składniowa listu*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław.
- L a n g a c k e r R.W., 1995, *Wykłady z gramatyki kognitywnej I*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marie Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- L a n g a c k e r R.W., 2005, *Wykłady z gramatyki kognitywnej II*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marie Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- L a n g a c k e r R.W., 2009, *Gramatyka kognitywna. Wprowadzenie*, przeł. E. Tabakowska i in., Universitas, Kraków.

- S k w a r c z y ń s k a S., 2006, *Teoria listu*, Na podstawie lwowskiego pierwodruku oprac. E. Feliksiak i M. Leś, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
- Słownik języka polskiego*, [w:] źródło elektroniczne: <http://sjp.pl/asyndeton>
- S z c z y ę ł o w s k a T., 2011, *List do redakcji jako pograniczny gatunek dziennikarski*, „Media i Społeczeństwo” 2011, nr 1, s. 79-92, [w:] źródło elektroniczne: http://www.mediai.społeczenstwo.ath.bielsko.pl/art/079_szczyglowska.pdf
- T a b a k o w s k a E., 1995, *Gramatyka i obrazowanie: wprowadzenie do językoznawstwa kognitywnego*, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Oddział w Krakowie, Kraków.
- T a b a k o w s k a E. (red.), 2001, *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, Universitas, Kraków.
- T a b a k o w s k a E., 2003, *Ikoniczność: podobieństwo i tertium comparationis*, „Przestrzenie Teorii” 2003, nr 2, s. 103-118.
- T a b a k o w s k a E., 2005, *Komunikowanie i poznawanie w językoznawstwie*, „Teksty Drugie” 2005, nr 1-2, s. 50-59, [w:] źródło elektroniczne: http://rcin.org.pl/Content/52207/WA248_67999_P-I-2524_tabakow-komunik.pdf
- T a b a k o w s k a E. (red.), 2006a, *Ikoniczność znaku. Słowo – przedmiot – obraz – gest*, Universitas, Kraków.
- T a b a k o w s k a E., 2006b, *Ikoniczność znaków i struktur językowych jako typ podobieństwa*, [w:] *RRR Kognitywistyka 2. Podobieństwo*, red. H. Kardela i in., Wydawnictwo Uniwersytetu Marie Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- T a b a k o w s k a E. i in. (red.), 2013, *Ikoniczność w języku, literaturze i przekładzie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- T a b a k o w s k a E., 2015, *Mysł językoznawcza z myślą o przekładzie. Wybór prac*, red. P. de Bończa Bukowski i M. Heydel, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- T a y l o r J.R., 2007, *Gramatyka kognitywna*, przeł. M. Buchta, Ł. Wiraszka, Universitas, Kraków.
- W i a t r o w s k i P., 2006, *O strukturalnych składnikach spójności listów Marii Konopnickiej do Ignacego Wasiłowskiego*, „Język, Komunikacja, Informacja” 2006, nr 1, s. 128-142, [w:] źródło elektroniczne: <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/4737/1/11-Wiatrowski.pdf>
- W i r a s z k a Ł., 2015, *Kategoria punktu widzenia w przekładzie ustnym z perspektywy językoznawstwa kognitywnego w relacji język polski – język angielski*, Universitas, Kraków.
- W o j t a k M., 2002, *Stylistyka listów do redakcji na przykładzie poczty redakcyjnej miesięcznika „bike-Board”*, „Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny” 2002, t. VIII, s. 195-214.

